

О АКСИОЛОШКОЈ ДИМЕНЗИЈИ ПРАВА

Апстракт: У фокусу овој рада налазе се нека омишљена теоријска и филозофска правна размишљања о аксиолошкој димензији права. Право као регулатор друштвених односа није вредносно неутрална категорија. У право се преливају одређене друштвене вредности иако што се везују за његове даље, главне циљеве, који су ванправног карактера. О аксиолошкој димензији права треба да воде рачуна сви фактори који учествују у процесу стварања, примене и научне обраде права. Најважнији механизам посредством којег се све вредности прелива у све права представљају правна начела. Њихов *ratio* је управо осмишљавање правних норми неким дубљим и трајнијим вредностима. Због тога су правна начела носиоци цивилизацијске мисије права. Све правне вредности можемо класификовати у две групе: материјалне и техничке правне вредности. Материјалне правне вредности генеришу се из капитала омишљених друштвених вредности и њихова је мисија да правна бића испуне одговарајућим смислом и сврхом. Техничке правне вредности производе само право, тежећи да обезбеди унутрашњу смисаоност правног система и његову способност за ефикасну примену.

Кључне речи: право, правне вредности, правна начела, аксиологија права.

1. УМЕСТО УВОДА

1. Предмет нашег истраживања у овом реферату јесте аксиолошка димензија права. Шта нас је подстакло да се позабавимо једном оваквом темом? Сазнање да је свет у којем живимо пун противречности, па чак и парадокса. То важи и за међуљудске и за међудржавне односе, као и за односе појединаца и човечанства према природи. Примера ради, никада људи нису били међусобно дигитално повезанији преко разних друштвених мрежа, а истовремено

* Редовни професор Правног факултета Универзитета у Новом Саду, ORCID: 0000-0003-4569-4635, S.Brkcic@pf.uns.ac.rs.

никада се нису осећали усамљенијим и изолованијим него данас. Никада до сада људи нису били упућенији једни на друге у решавању заједничких проблема, па ипак никада до сада нису толико окретали леђа једни другима. Никада до сада људима није био потребнији труд у сабирању духовног блага, да би могли да сачувају душевни мир и присебност у тренуцима невоља и искушења, а ипак никада више нису трчали за материјалним богатством. Никада људи нису били више жељни љубави и пажње а ипак се никада нису више егоистично оријентисали првенствено према профиту а не према потребама својих ближњих. Никада државе нису биле спремније, позваније и способније за међусобну сарадњу због заједничког решавања општечовечанских проблема, а никада није било више економских и политичких криза, жаришта сукоба, отворених или прикривених непријатељстава и ратова, који прете да ескалирају у ратове светских размера. Никада људска врста и планета земља нису били угроженији од еколошких катастрофа, а ипак никада до сада није било толико неразумних поступака (чињења или нечињења) од стране појединаца и друштвених група на штету природе.

2. Шта нам говоре ови парадокси? Да смо и као појединци и као друштвени колективитети и као државе изгубили смисао за проналажење правих вредности, да смо се дубоко заглибили у свету невредности и да вероватно нисмо спремни за њихово превредновање и унапређење заједничког живота, иако смо свесни да наставак хода тим погрешним утабаним стазама може да нас одведе у пропаст. Све чешће смо сведоци чињенице да у многим деловима света уместо добра превладава зло; уместо љубави мржња; уместо правде неправда; уместо истине неистина (заблуда или чак лаж); уместо слободе неслобода; уместо реда хаос; уместо мира рат; уместо поштовања људског достојанства, његово потирање.

На први поглед рекло би се да та погрешна вредносна оријентација појединаца, друштвених група или држава нема никакве везе са правом, већ нпр. са психологијом, економијом, унутрашњом или спољном политиком, те да је у том смислу беспредметна једна оваква проблематизација од стране нас правника. Међутим, не треба заборавити да је примарна улога права каналисање друштвених односа у одређеном правцу. Дакле, право као регулатор друштвених односа позвано је и способно да допринесе њиховом преусмеравању, ако је то потребно. То значи да право, између осталог, сноси велику одговорност у погледу промовисања одређених вредности, односно сузбијања невредности.

3. Овогодишња међународна научна конференција Удружења за међународно кривично право посвећена је односу међународног кривичног и националног кривичног права. Тема веома атрактивна, изазовна и актуелна, у оквиру које би много штошта могло да се проблематизује. Као што је већ речено, наш реферат на овој конференцији посвећен је неким разматрањима о аксиолошкој димензији права. На први поглед могло би се рећи да смо ми овде случајно залутали. Или да смо се овде упутили са добром намером, али да смо свакако промашили тему. Јер, какве везе има један овако уопштени и

апстрактни наслов наглашеног филозофскоправног призвука са превасходно кривичноправним питањима и то оним која претендују да буду разматрана на међународном нивоу или пак на националном нивоу, али са стално подигнутим очима према ствараоцима или делиоцима међународне правде? Рекло би се да нема никакве везе. Рекло би се да је од централне теме удаљен хиљаду светлосних година. Тако је најпре помислила и ауторка ових непретенциозних редака, када је отшкринула врата ове дворане, завирила у њу и закључила да јој ту није место. Па ипак се у последњем тренутку предомислила. Шта јој је поново отворило врата ове конференције у тренутку када је већ почела журно да се удаљава од ње и трага за неким другим вратима?

- Мисао да би и једна оваква тема могла бити смислена у једном оваквом контексту, чак и онда ако се ни један једини пут не употреби израз кривично право или међународно кривично право.¹
- Затим свест о томе да учесници једног оваквог научног скупа не морају увек да понуде готова конкретна решења за конкретне проблеме. Некад је важније само отворити нека питања или дилеме и тиме подстаћи на дискусију, која би била у стању да из разних других углова сагледа дати проблем, него понудити једностране одговоре за тај исти проблем. Ако је тема једног реферата за макар једног учесника неког стручно-научног скупа била подстицајна и инспиративна, она, ма како погрешно била оријентисана и ма како лоше била обрађена, ипак има смисла.

4. Такође, ауторка овог реферата мора да призна да је из још једног разлога помислила да је најбоље да се одрекне учешћа на овој конференцији. Она себе не сматра баш компетентном ни за проблематику међународног кривичног права, нити за општетеоријску и филозофскоправну област, јер јој то нису примарна професионална опредељења. Она се бави пре свега проблематиком кривичног процесног права. За ону прву област нема довољно ни афинитета, ни знања. Ову другу област познаје можда нешто мало више од просечних научних посленика из своје струке и то само зато што ту област воли, што јој представља непресушно врело инспирација и што јој се увек радо враћа у својим „кривичнопроцесним“ радовима, успевајући да изнађе одговарајуће везе са својом ужом стручном облашћу. Међутим, ауторка овог реферата је дубоко свесна да је такво њено знање ипак веома мало и скромно у поређењу са онима којима су општа теорија права и филозофија права матичне дисциплине. Па шта јој је онда дало подстрека и храбрости да се ипак појави на овом месту са оваквом непромењеном темом? – Један обичан афоризам којег је недавно прочитала а који је гласио: „Експерт је неко ко зна све више и више о нечему што је све мање и мање, да би на крају знао апсолутно све – ни о чему“. Тај афоризам представља шамар свима нама када у силној тежњи за

1 Ми смо ипак нашли за сходно да у овом реферату једанпут поменемо израз кривичноправни, са надом да ће и то можда бити довољно, иако није у питању именица, него придев.

специјализацијом и продубљивањем својих знања, копамо само у дубину, чиме нужно губимо на ширини. Таква ускостручна оријентација, нарочито данас када је научнотехнички прогрес омогућио неслућену повезаност свих са свима и са свачим, мора се, кад тад показати као недостатна, а тиме, на неки начин и као погрешна. Просто речено, добитак на дубини а губитак на ширини може нас лишити неких увида, а чим остајемо слепи за њих, онда смо на неки начин ограничени у токовима процеса мишљења и закључивања.

5. На крају желимо да укажемо да је предмет нашег истраживања ограничен и предметно и методолошки и интенционо. У овом реферату наћи ће се првенствено нека филозофскоправна и општетеоријска промишљања о овој теми. Филозофскоправни приступ је потребан, зато што је аксиологија (права) као теорија о вредностима саставни део филозофије (права). Ова тема ће једним делом бити обрађена и са становишта опште теорије права, будући да се у њеном окриљу налази инструментаријум који је најпогоднији за преношење друштвених вредности у свет права. Осим тога, ауторка је на тако уопштен начин приступила овој теми, да то не дозвољава ниједној позитивноправној дисциплини да је присвоји као искључиво своју тему. Али, с друге стране, у једној оваквој општетеоријској и филозофскоправној расправи свака посебна позитивноправна дисциплина може да препозна своје место, улогу и значај у промовисању правих вредности.

Постављањем ове теме нисмо имали претензију да покренемо, нити одговоримо на сва питања која би се евентуално могла наметнути с њом у вези. Зато наш наслов не гласи „Аксиолошка димензија права“, него „О аксиолошкој димензији права“, што имплицира мању претенциозност аутора. Да будемо искрени, првобитна намера нам је била да осветљавајући само неколико битних тачака аксиолошке димензије права, изградимо једну филозофскоправну платформу, са које бисмо могли да се упустимо у промишљања о једном конкретном кривичнопроцесном питању. Да би наш аксиолошкоправни поглед на ту процесну установу био мало заснованији, постепено смо ширили и јачали наведену филозофскоправну платформу, да бисмо једног тренутка постали свесни несразмере између базе и надградње с једне стране, времена које нам је остало на располагању за обухватно уобличење те надградње, с друге стране, укупног очекиваног обима једне такве расправе, с треће стране, и коначно, сврхе једног оваквог реферисања на неком научном скупу. Из тога се изродила и свест о подобности тако припреманог темеља да постане предмет самосталне обраде и да подстакне на дискусију учеснике овог форума.

Наведена предметна ограничења у обради ове теме, сама по себи наметала су и додатно ограничење у погледу начина њене методолошке обраде. Одричући се првобитног плана да на овом месту покушамо теоријски да уобличимо и једну конкретну кривичнопроцесну установу, посматрану кроз аксиолошкоправну призму, схватили смо да нам за сада није потребан ослонац ни на традиционални правнодогматски метод. Зато су у овом истраживању доминирали одговарајући аналитичко-синтетички општи логички методи који су присутни у сваком научном раду.

2. О ВРЕДНОСТИМА И ВРЕДНОВАЊУ

1. Реч вредност потиче од латинског израза *valeo*, који значи здрав, добар, крепак, моћан, ваљан...² Кад поменемо ову реч у било ком контексту и у било којој прилици обично имамо неку магловиту визију о потрази за нечим што је добро и исправно. А питање шта је то добро, које је својевремено поставио Сократ, вечно је питање које мучи и наше савременике. Основне теоријске контроверзе у поимању вредности односе се на проблем уочавања оног фактора из којег је изводљив свет вредности. Та улога може се приписати или објекту или субјекту вредновања или неком трећем, који је изван прва два фактора и који је потпуно аутономан. У потрази за одговором на то питање могући су различити приступи, о чему сведоче поједини филозофски, социолошки или идеолошки правци који су се бавили оваквим промишљањима. Извор вредности се може видети у бићу које се вреднује (*идеалистички рационализам*); у потребама човека (*најуралистички психологизам*); у сврсисходном логосу као једном идеалном бићу, које се не формира емпиријски, нити на бази потреба, већ нормативно (*ѿрансценденцијализам*); у вечној и непроменљивој Божјој датости, коју човек интуитивно спознаје на мање-више прави или погрешан начин (*ѿерсоналистички онѿологизам*); у друштвеним нормама као регулатору међуљудских односа (*социологизам*) или пак у датом културно-историјском контексту, што води негирању идеје о постојању универзалног вредносног система (*културно-историјски релативизам*).³

И иако је сваки од ових погледа једнострано оријентисан и противи се било каквој идеји тумачења вредносне проблематике са позиција неке друге струје, не искључујемо могућност њиховог међусобног укрштања, односно допуњавања са циљем изналажења једног свеобухватнијег погледа на свет вредности. Другим речима, можда је могуће неко компромисно поимање вредности, које би било повезано и са објектом и са субјектом вредновања, које би могло бити инспирисано и потребама човека, односно друштва, а које би се изграђивало у складу са човековим сазнајним, интуитивним и вољним способностима.

Према мишљењу Радомира Лукића, најбитнија одредница вредности јесте та да је она идеална појава која објективно постоји и придаје се реалним или идеалним предметима, људима и њиховим радњама, у којима се остварује.⁴ Она захтева своје остварење и у том правцу притиска људску свест, изазивајући извесну напетост тако да се према њој мора заузети став – одобравајући (позитиван) или неодобравајући (негативан). Њено деловање на свест је подједнако, без обзира на чињеницу да ли је ствара сам човек или је објективно дата. Вредности произлазе из онтолошке суштине

2 М. Попадић, *Latinskosrpski rečnik*, <https://milosavpopadic.wordpress.com>, приступљено 12. март 2024.

3 V. Panić, *Aksiologika ili logička argumentacija vrednosti*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1999, 17–19.

4 Р. Д. Лукић, *Систѿем филозофије ѿрава*, Савремена администрација, Београд, 1992, 203.

света, постоје по себи у идеалном свету вредности, без обзира да ли их људи познају, и сазнају се априорно. Вредности постоје независно од стварности: оне постоје као захтев требања, без обзира да ли је он остварен или не.⁵

Према једном другом схватању, вредност је мерило које ствара одређене оријентације у људском деловању и као таква, није својство ни субјекта ни објекта, већ својство односа. Вредност је мерило које указује на то шта треба изабрати, а шта избегавати. Другим речима, вредност је оно према чему се оријентише наш избор.⁶ А наш избор може бити аутономан или хетерономно наметнут. Аутономне вредности су усмерене на трансцендирање постојећег, на формирање критичке свести, на тежњу за превредновањем постојећих вредности. У хетерономном начину вредновања преовлађује једна устаљена хијерархија вредности, утврђена независно од појединца, коју он треба и мора да прихвати. Развитак аутономије, развој самосвести је основни услов критичког превладавања хетерономних вредности, које су израз потчињености човека свету у којем живи.⁷

Савремене теорије вредности у друштвеним наукама засноване су на испитивању вредности као друштвених чињеница, које се објашњавају одређеним својствима друштва. У том смислу, предмет преиспитивања постају одређене структуралне и функционалне карактеристике друштва/државе, које детерминишу одређене вредносне стандарде.

2. Општом проблематиком вредности бави се аксиологија, као посебна филозофска дисциплина која изучава опште карактеристике свих облика вредности, њихове узајамне односе, услове настанка, форме и садржаје стварања вредности, услове настанка, важења и промене садржаја вредности.⁸ Обично се прави разлика између једне опште, суштинске и врховне вредности, која се подводи под добро и свих осталих вредности које су само конкретизација тог врховног добра.⁹ У крајњој линији, та врхунска општа вредност, врхунско добро може се свести на захтев за опстанак света, односно очување живота људских бића у пуном савршенству њихове суштине, тј. у њиховом достојанству.¹⁰ Овакав став може се веома једноставно образложити: постојање света је основни предуслов свега доброг на свету, јер ничег нема, па ни доброг ако свет не постоји.¹¹ Неки аутори то опште добро свде на захтев за успостављањем опште среће. У том правцу размишљао је још Бекарија, када је истицао да је умеће доброг законодавца у постизању што веће среће што већег броја људи. Том схватању може се приговорити да је појам стање опште среће неодређен и нејасан, да је срећа субјективно осећање које се по правилу не може изазвати одређеним друштвеним мерама, као и да је

5 Р. Д. Лукић, *op. cit.*, 202.

6 М. Životić, *Aksiologija*, Naprijed, Zagreb, 1986, 48–49.

7 *Ibid.*, 50.

8 *Ibid.*, 23.

9 Р. Д. Лукић, *op. cit.*, 205.

10 *Ibid.*, 209.

11 *Ibid.*, 208.

реч о тешко остваривој замисли.¹² Посебним вредностима баве се различите научне дисциплине: економским – економија; моралним – етика; уметничким – естетика; сазнајним – гносеологија, а унеколико и свака друга наука у оквиру своје предмете истраживања, као и сваки човек у оквиру своје животне праксе.

Именица вредност иде руку под руку са одговарајућим глаголом – вредновати. Не можемо неком феномену приписати било какву вредност а да претходно нисмо обавили одговарајућу операцију вредновања тог феномена. Бављење вредностима подразумева процењивање вредносног садржаја неког феномена самог за себе и по себи, односно његово одмеравање и упоређивање са вредносним супстратом неких других феномена. Субјективним факторима вредновања бави се психологија а његову логичку форму одређује логика. Поменимо да постоји и покушај заснивања једне посебне научне дисциплине, аксиологије, која би спајала резултате истраживања логике, психологије и аксиологије. Она би се бавила вредновањем, поимањем вредности, вредносним суђењем, закључивањем, оповргавањем и аргументацијом вредносних судова.¹³ Претпоставка за ваљано обављање задатка вредновања јесте развој тзв. евалуационог мишљења, које се заснива на способности поимања вредносних категорија и принципа вредновања у свакој области људске делатности и сазнања.¹⁴ Такво мишљење је једна од најважнијих интелектуалних функција човека, која се најдуже развија а у случају менталних поремећаја прва пропада. Њен неуролошки носилац је чеони режањ мозга, који представља круну мозга, будући да је носилац духовности, моралности и воље.¹⁵

3. ЗАШТО ПРАВО НИЈЕ ВРЕДНОСНО НЕУТРАЛНО?

1. Право као регулатор друштвених односа никада није било, нити може да буде вредносно неутрално, као што је то случај са природним наукама.¹⁶ Право је вредносно заснована сврховита творевина, која усваја одређене друштвене вредности, али и сама садржи одговарајуће вредности техничког карактера.¹⁷ Вредности се, пре свега, везују за циљеве права, одређујући тиме нешто што је за право суштинско, пошто оно и постоји да би остварило свој циљ, а тај циљ су управо одређене вредности.¹⁸

Откриће циљности у праву је резултанта обогаћивања правне методологије разним недогматским методолошким поступцима. У правној теорији

12 *Ibidem.*

13 V. Panić, *op. cit.*, 10, 14.

14 *Ibid.*, 13.

15 N. Nidli, *Zakoni zdravlja i izlečenja*, Eden, Sremska Kamenica, 2006, 221.

16 P. Д. Лукић, *op. cit.*, 445.

17 Д. М. Митровић, „Друштвене вредности права, правна начела и техничке вредности правног система“, *Начела и вриједности њравној сисџема – норма и њракса* (међународни научни скуп, Правни факултет Универзитета у Источном Сарајеву, резимеи реферата, Пале, 2011, 20).

18 P. Д. Лукић, *op. cit.*, 445.

и јуриспруденцији XIX века доминирало је мишљење о потпуности и затворености позитивног права које представља једну кохерентну логичку целину у којој нема правних празнина. Сматрало се да се ослонцем на формалну логику из законског текста може добити решење за сваки случај из живота и да су судије само уста која изговарају речи закона, без права да исте могу мењати. Ово учење посебно је било развијено од стране француске егзегетичке школе и школе појмовне јуриспруденције. Друштвени развој довео је до заокрета ка другој, савременијој фази у развоју правне мисли. Велика заслуга у томе припада Рудолфу фон Јерингу, који је 1861. године започео напад на школу појмовне јуриспруденције. Он је увидео да правник када примењује право треба да управи свој поглед не само у законски текст, него и у социјалну средину и њене потребе и интересе. Наиме, законски текст је израз прошлости, а правник мора да води рачуна и о садашњости и о блиској будућности. Зато је основни Јерингов мото да је циљ творац целокупног права, да нема ниједне правне поставке која за свој опстанак не захваљује неком циљу, тј. неком практичном мотиву.¹⁹ Он истиче да постоји привидна супротност између закона каузалности и закона циља, тврдећи да је циљ та снага која покреће свет а не узрок. Надаље, он закључује да се циљ може ослободити закона каузалности, али закон каузалности не може да се ослободи циља. Пошто је право једна циљна творевина, све у њему треба ставити у службу социјалном циљу који треба да се оствари.

Циљ се може поимати као правна, социолошка, филозофска, психолошка, па и логичка категорија. Циљ у најопштијем смислу те речи могао би се дефинисати као предоцба о вредностима (добрима) које субјекти постављају као задатке у пројекту свог деловања,²⁰ као представа о нечем у будућности што воља намерава да оствари,²¹ као унапред постављени и фиксирани резултат који се жели постићи свесном акцијом.²²

Одавно је уочено да је свака радња у начелу многоциљна, јер служи бар двома циљевима: главном који је даљи и споредном који је ближи.²³ Преносећи ову мисао на правну област, констатујемо да је тај ближи али споредни циљ правног карактера јер се везује за свет права, док је главни циљ онај који је даљи и који је ванправног карактера. На сличан начин размишљају и неки други аутори. Тако, нпр. према Мезгеру, коначна сврха права увек лежи ван права, поклапа се са социјалном сврхом а огледа се у очувању и унапређењу живота.²⁴

19 Р. фон Јеринг, *Циљ у праву*, ЦИД, Подгорица, 1998, 17.

20 N. Visković, *Pojam prava: prilog integralnoj teoriji prava*, Pravni fakultet u Splitu, Split, 1976, 107.

21 Р. фон Јеринг, *Циљ у праву*, ЦИД, Подгорица, 1998, 20.

22 S. Vračar, *Socijalna sadržina funkcije državnoправног поретка*, Savez удружења правника Југославије, Београд, 1965, 73.

23 Т. Котарбински, *Traktat o dobrom delanju*, Nolit, Београд, 1964, 93.

24 Наведено према С. Франк, „Развијање науке о нормативним обиљежјима кривичних дјела“, *Архив за правне и друштвене науке*, 4/1934, 394. Слично и I. Rađen, “(I)

2. Аксиолошку димензију права не би требао да изгуби из вида ниједан фактор везан за свет права, било да учествује у његовом стварању, примени или научној обради.²⁵ С обзиром на чињеницу да је прожетост права вредностима тесно повезано са оним главним, даљим, ванправним циљем права као регулатора друштвених односа, одлучујући утицај на селекцију вредности које ће бити укључене у неки део правног система, имају они субјекти који су позвани на креирање одговарајуће правне политике. То значи да највећу одговорност у том погледу сноси законодавац. Његова нормативна делатност се и своди на непрестано одмеравање и сучељавање могућих алтернативних решења за регулисање одређених друштвених односа, а с тим у вези треба приметити да све оно према чему се врши неки избор има одређени вредносни садржај.²⁶ Законодавац би требао пажљиво да одмерава различите вредности, полазећи од неких цивилизацијских домета и искустава,²⁷ тако да би се на самом старту спречило доношење прописа са нелегитимном садржином.

Осим тога, свест о одговарајућим правним вредностима повезаним са одређеним правним установама, треба да имају и органи који примењују право, нарочито у случајевима постојања правних празнина, нејасних, неодређених, вишезначних или контрадикторних правних норми. Најзад, у знаку вредносне обојености права требала би да буде и изградња правне науке, која не би требала да посматра право као искључиво нормативну категорију. Таква редукционистичка схватања права све више уступају место савременом интегралном, тродимензионалном приступу праву, које подразумева сагледавање правних појава не само са нормативног, већ и са социолошког и аксиолошког аспекта.²⁸ Такав поглед требао би да буде заступљен како у општој правној теорији,²⁹ тако и у посебним правним дисциплинама. Због тога задатак било које позитивноправне дисциплине не бе требао да

racionalnost pravne znanosti: pristupi problemu”, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 2/1988, 144; D. Nikolić, *Pravo informacija: ka novoj grani prava*, Narodna tehnika Vojvodine, Novi Sad, 1990, 99.

- 25 И неки други аутори указују на значај вредносно-телеолошког аспекта за право, како у његовом теоријском, тако и у практичном сегменту (М. Nadaždin Defterdarević, “Садржај и значај vrijednosno-teleološkog aspekta prava”, *Zbornik radova Pravo i vrijednosti*, Pravni fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu, Istočno Sarajevo, 2019, 77).
- 26 Z. Stojanović, *Granice, mogućnosti i legitimnost krivičnopravne zaštite*, Savremena administracija, Beograd, 1987, 5.
- 27 В. Становчић, *Моћ и легијимносћ*, Службени гласник, Београд, 2006, 13.
- 28 Више о интегралном приступу праву видети код С. Аксића, *Системајтика у праву*, Правни факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, Косовска Митровица, 2015, 55. Међутим, неки аутори истичу да релацијско-вредносно-нормативна дефиниција права садржи непотребно понављање вредности, јер је елемент вредносног у појму права већ дат кроз његов нормативни елемент, с обзиром да је правна норма специфичан суд о вредности (М. Dundić, “Појам правне вредности”, *Архив за правне и друштвене науке*, 3–4/1987, 447).
- 29 У складу са тиме, неки новији уџбеници из области опште теорије права садрже и одељак о правним вредностима (тако, нпр. G. Vukadinović, *Теорија државе и права II*, Futura publikacije, Novi Sad, 2006, 255–274).

се исцрпљује само у догматској обради и тумачењу позитивноправних норми. Она треба да учини и један корак даље, сматрајући се позваном и да вреднује поједине правне институте са становишта пожељних друштвених и правних вредности, дајући им позитивни или негативни предзнак.

4. ПРАВНА НАЧЕЛА КАО ПОСРЕДУЈУЋИ МЕХАНИЗАМ ИЗМЕЂУ СВЕТА ПРАВА И СВЕТА ВРЕДНОСТИ

У светлу горе наведених сазнања, често се говори о цивилизацијској функцији права у смислу признавања, заштите и развијања основних друштвених и правних вредности, за чије остварење је важнија рационалност од политичке силе. Почасно место у тој мисији припада правним начелима, која имају своје дубље филозофске и етичке основе у метаправним категоријама. Начела представљају израз универзалних, општечовечанских друштвених вредности.³⁰ Пошто *ratio* правних начела лежи управо у осмишљавању система правних норми дубљим и трајнијим значењима и вредностима,³¹ она су најпогоднији механизам посредством којег се одређене друштвене вредности преливају у неки правни систем.³² Она представљају важан фактор при стварању права, јер се нека од њих нужно намећу приликом уобличавања правних кодификација на датом ступњу развоја цивилизације и у том смислу чине брану од арбитражности законодавца. С друге стране, због тог њиховог вредносног супстрата, можемо их позвати у помоћ кад год затаји казуистички оријентисан законодавац. Другим речима, правна начела могу да послуже као драгоцену и моћно оружје у рукама примењивача права, кад год се укаже потреба за неутрализацијом лоших и двојбених потеза законодавца.

И на крају, можемо да констатујемо да постоји одговарајућа веза и између правних начела и правне науке. Она се огледа у улози коју правна наука има у формулисању, препознавању, разумевању и објашњавању правних начела. И као што је највећи допринос законодавца у процесу инаугурације правних начела, било да су она експлицитно прокламована у неком пропису или су само имплицитно садржана у њему, тако је, с друге стране, правна наука најпозванија да се бави наведеним обликом теоријске операционализације правних начела. Овде полазимо од тога да свака правна наука представља један систем методички сакупљених и систематизованих знања у некој области. Њен задатак је да опише, дефинише, објасни и хијерархијски устроји одговарајуће појмове. Тома Живановић је правим научним сазнањем сматрао само такво синтетичко сазнање предмета неке науке, које омогућава његово свођење на мали број највиших појмова као основних бића.³³ Потреба правне

30 С. Кнежевић, *Основна начела кривичној процесној права*, СКЦ, Ниш, 2012, 9.

31 С. Пихлер, „Нека питања у вези са начелом легалитета у кривичном праву“, *Зборник Правној факултету у Новом Саду*, 1–3/1989, 232.

32 Тако и Д. М. Митровић, *op. cit.*, 20.

33 Т. Живановић, *Основни проблеми Кривичној и Грађанској процесној права (ио-стиуика)*, Задужбина Драгослава Гођевца, Београд, 1941, 54.

науке за теоријском систематизацијом и свођењем мноштва појединачних правних правила на одређен број принципа, произлази из економије научног мишљења, која тражи свођење што већег броја објеката под исти објашњавајући појам.³⁴ Таква научна методологија је нарочито примерена за теоријско уобличавање правних начела.

5. КРАТАК ОСВРТ НА ДРУШТВЕНЕ И ПРАВНЕ ВРЕДНОСТИ У СВЕТУ ПРАВА

1. Вредносна проблематика у свету права је, пре свега, предмет изучавања једне посебне филозофскоправне дисциплине која се зове аксиологија права.³⁵ Међутим, треба указати и на једно редукционистичко поимање филозофије права, која би се у целости исцрпљивала у изучавању вредности.³⁶ То је погрешан приступ филозофији, која као један целовит систем треба да обухвати све три области: онтологију (теорија о бивствовању, односно о свету), гносеологију (учење о сазнању света) и аксиологију (учење о вредностима).³⁷ С тим у вези треба приметити да су све те три филозофске области међусобно повезане и испреплетане и да међу њима нема никаквог односа приоритета. Тако, бивствовање претпоставља сазнавање и вредновање; сазнавање претпоставља бивствовање и вредновање сазнајног а вредновање претпоставља бивствовање, односно постојање објекта и могућност његовог сазнања.³⁸

Аксиологија права изучава оне вредности које остварује право, као и вредност самог права. Њен задатак је уврђивање правних вредности; откривање њихове онтолошке суштине; њихово остваривање правом; одређивање вредности самих вредности, што је могуће једино њиховим међусобним поређењем и супротстављањем невредностима, као и односом према евентуалној врховној правној вредности и према врховним вредностима света уопште.³⁹

2. У мноштву различитих аксиолошкоправних питања готово да је немогуће постићи консензус. Спорна су питања броја, врсте, садржине, некад чак и назива, класификације и хијерархизације правних вредности. Између осталог, спорно је и питање да ли постоје специфичне правне вредности које су карактеристичне само за правни систем у том смислу што би такве вредности биле потпуно непознате осталим друштвеним системима који су такође вредносно обојени. Нема сагласности ни по питању да ли се у каталогу правних вредности може издвојити једна или више врховних правних вредности и којим вредностима треба придати такав значај. Давање одговора на ово

34 Т. Живановић, *Систем синтетичке правне филозофије*, Београд, 1951, 265.

35 Назив аксиологија потиче од грчког израза *xines*, што значи вредан, достојан.

36 Тако G. Radbruch, *Filozofija prava*, Nolit, Beograd, 1980, 17.

37 Р. Д. Лукић, *op. cit.*, 445.

38 М. Јокић, "Аксиологија као филозофска дисциплина", arhiva.tacno.net/filozofija/aksiologija-kao-filozofska-disciplina/10. април 2024.

39 Р. Д. Лукић, *op. cit.*, 445–446.

последње питање у тесној је вези са одређивањем појма права, а у том смислу могу се издиференцирати два глобална правца: нормативистички и ненормативистички. У окриљу овог првог, углавном постоји склоност теорије да се значај врховних правних вредности придаје оним категоријама које се првенствено остварују у свету права, као што су ред и мир.⁴⁰ Међутим, савремене теорије либералистичке провенијенције, нарочито оне које су у знаку ренесансе природног права, најчешће проналазе врховне правне вредности у категоријама као што су правда и слобода, при чему се слобода схвата као основни постулат правде. Неки аутори врховну правну вредност поистовећују са врховном општом светском вредношћу, свводећи је на Добро, тј. на опстанак света, односно опстанак највећег могућег броја бића у њиховом људском достојанству.⁴¹ Такође, разликује се и дефинисање онтолошке суштине појединих правних вредности. Примера ради, постоји обиље схватања о правди као правној вредности, почев од Аристотела, до данашњих дана.⁴²

3. Ипак, сасвим сигурно постоји бар једна тачка спајања у мноштву разноликих погледа на аксиолошку димензију права, а она се своди на констатацију да је наведена проблематика изузетно сложена и брементита противречним дејствима појединих правних вредности. У том смислу, постоји потреба њиховог пажљивог одмеравања и обезбеђивања приоритета оним вредностима које су у датој чињеничној и правној констелацији позваније да својим учинцима разреше одговарајуће конфликтне или на други начин проблематичне друштвене односе.

Илустроваћемо горњу тезу на Радбруховом филозофском поимању односа три основне вредности садржане у идеји права, а то су по његовом мишљењу правда, сврсисходност и сигурност. Иако оне заједнички владају правом у свим његовим облицима, оне истовремено и противрече једна другој. Општеважећи елементи идеје права јесу правда и правна сигурност, али релативистички елемент није само сама сврсисходност, него и редослед првенства између та три елемента. Правда и сврсисходност постављају супротне захтеве. Правда подразумева једнакост, а једнакост општост. Сврсисходност, међутим, тежи индивидуализацији.⁴³ С друге стране, правда и сврсисходност долазе у сукоб са правном сигурношћу, јер ова последња захтева позитивност, а позитивно право хоће да важи без обзира на његову праведност и сврсисходност.⁴⁴

4. На овом месту осврнућемо се на класификацију вредности релевантних за правну област, коју наводи Радомир Лукић.⁴⁵ Он указује на то да чисто правне вредности које би биле везане искључиво за право, готово да и не

40 Тако, М. Дундић, "Појам правне вредности", *Архив за правне и друштвене науке*, 3–4/1987, 446.

41 Р. Д. Лукић, *op. cit.*, 485.

42 Вид. нека од схватања у Б. Спаић (прир.), *Право и правда. Христолошко право*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2014.

43 G. Radbruch, *op. cit.*, 96.

44 *Ibid.*, 97.

45 Р. Д. Лукић, *op. cit.*, 445–486.

постоје. Другим речима, правне вредности су заправо опште друштвене вредности које и право штити.⁴⁶ Он ипак прави разлику између три групе вредности у оквиру аксиологије права. Међу њима, могу се издвојити неке вредности које би се могле сматрати првенствено правним вредностима, јер их право најпотпуније штити. Оне би се могле поделити у две групе: 1) вредности искључиво везане за право, које и само друштво присваја као своје: (правна) сигурност и (правна) делотворност тј. ефикасност; техничке правне вредности; врховна правна вредност; 2) општедруштвене вредности које право најпотпуније штити: мир и ред (поредак).⁴⁷ Остале друштвено-правне вредности су: правда, правичност, истина, слобода и људско достојанство.

5. По нашем мишљењу, све правне вредности могли бисмо класификовати у две групе: материјалне тј. суштинске и формалне тј. техничке правне вредности.⁴⁸

Материјалне правне вредности генеришу се из каталога општих друштвених вредности и њихова је мисија да онтолошка правна бића испуне одговарајућим смислом и сврхом ради постизања одређених ближих и даљих, правних и ванправних циљева који се постављају пред право као регулатора одређених друштвених односа. Преузимање појединих друштвених вредности у свет права, праћено је и извесним прилагођавањем њиховог вредносног супстрата и његових манифестација посебним обележјима, потребама и интересима правног система као специфичног нормативног простора. Овде такође треба имати у виду да се одабир релевантних правних вредности и њихова конкретизација, прилагођавају и потребама сваке поједине гране права и специфичностима сваке поједине врсте правних односа. Свакако да се систем правних вредности који би требао да карактерише кривичноправну област, разликује од система правних вредности које обележавају грађанско-правну, управноправну или радноправну област. У том смислу, још једном се потврђује теза да се вредности као аксеолошка категорија заснивају на онтологији и да то подједнако важи и у правној области.⁴⁹ Међутим, овде би требало имати у виду да се аксеологија изражава захтевом требања а не постојања и због тога се ставови о томе не могу доказивати, већ само образлагати.⁵⁰ То је последица тога што су судови вредности субјективни, за разлику од судова стварности који су објективни. Да нешто *јесте* можемо доказивати, али да нешто *треба да буде* не можемо доказивати.⁵¹ Вредности би се могле логичким путем доказивати само ако би биле хијерарсијски устројене и повезане у један узрочно-последични ланац од најниже до врховне вредности. Али и ту је проблем у томе што је и сама врховна вредност само вредност по себи, дакле вредност коју претпостављамо односно усвајамо као такву. Дакле,

46 *Ibid.*, 446.

47 *Ibidem*.

48 Слично размишља и Д. М. Митровић, *op. cit.*, 20.

49 Р. Д. Лукић, *op. cit.*, 200, 446.

50 *Ibidem*, 200.

51 *Ibidem*.

и она може да буде субјективно обојена и отуда се основне вредности и разликују од субјекта до субјекта и од (под)културе до (под)културе.⁵²

Техничке правне вредности производи само право, тежећи да обезбеди унутрашњу смисаоност правног система и његову способност за ефикасну примену.⁵³ У том смислу дају се одређене техничке препоруке које треба да омогуће адресатима права да правне норме буду исправно сазнате. Те вредности нарочито су интересантне за две правне области: методологију права и тумачење права, и важне су нпр. за ваљано уобличавање правног језика и правне терминологије, с једне стране, и за адекватан избор техничких средстава важних у процесу стварања и примене права, с друге стране.⁵⁴ Сличну мисао налазимо и код неких других аутора који поимајући право као комуникацијски процес, односно процес упућивања правних порука, увиђају значај одређених техничких вредности, као што су кохерентност, одређеност и јасност правних норми, као и формализираност језика права.⁵⁵

6. УМЕСТО ЗАКЉУЧКА

Овај реферат је у контексту централне теме овогодишње научне конференције Удружења за међународно кривично право помало неуобичајен, како са аспекта избора саме теме, тако и са аспекта методолошког приступа њеној обради. Нећемо трошити пуно речи на извођење и образлагање својих закључака, јер смо убеђени да се они сами по себи намећу и да се неки од њих могу прочитати и између редова. Ограничићемо се само на једну констатацију, једну поруку и неколико поучних цитата који се односе на неке важне правне вредности.

Констатација: Данас се често дешава да појединци, друштвене групе и државе губе смисао за проналажење правих вредности, остајући преплављени бујицом невредности, која им је понекад споља наметнута, а понекад добровољно прихваћена, као одраз неког помодарског тренда. Наставити пут тим погрешно утабаним стазама може све да нас одвести у пропаст. Да ли постоји излаз? Постоји, ако покажемо свест о потреби превредновања вредности у правцу унапређења заједничког живота, као и спремност да то и учинимо.

Порука: У проналажењу излаза из описане ситуације може се рачунати и на право и на правнике. Право није вредносно неутрална категорија, тако да правници имају у рукама моћно оружје у усмеравању развоја одређених друштвених односа путем промовисања правих вредности и сузбијања невредности. Погодан механизам за преливање света вредности у свет права представљају правна начела, чији *ratio* и јесте осмишљавање система правних норми дубљим и трајнијим вредностима и значењима. Зато се она уједно јављају и

52 *Ibidem*.

53 Д. М. Митровић, *op. cit.*, 20.

54 Р. Д. Лукић, *op. cit.*, 483.

55 N. Visković, *op. cit.*, 102–109. Слично размишља и Р. Д. Лукић, *op. cit.*, 483.

као носиоци тзв. цивилизацијске мисије права. О аксиолошкој димензији права треба да воде рачуна сви фактори који учествују у процесу стварања, примене и научне обраде права, руководећи се управо неким цивилизацијским достигнућима, која уједно треба да преставаљају и брану од арбитрерности законодавца.

И за крај, неколико поучних цитата у вези са неким важним правним вредностима:

- 1) ДОБРО: „Људи воле оно што је добро или што им се чини да је добро, али обично погреше у процени шта је добро“ (Жан Жак Русо)
- 2) МИР: „У миру је постигнуто много више победа него у рату, али оне се не обележавају споменицима“ (Гинтер Грас)
- 3) СЛОБОДА: „Слобода значи одговорност. Зато је се већина људи и боји“ (Џо Бернард Шо)
- 4) ПРАВДА: „Немој да очајаваш ако правда плаче, зло и кад победи, никад није јаче“ (Љубомир Ненадовић).

ЛИТЕРАТУРА

- Аксић С., *Систематика у љраву*, Правни факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, Косовска Митровица, 2015.
- Visković N., *Pojam prava: prilog integralnoj teoriji prava*, Pravni fakultet u Splitu, Split, 1976.
- Vračar S., *Socijalna sadržina funkcije državno-pravnog poretka*, Savez udruženja pravnika Jugoslavije, Beograd, 1965.
- Vukadinović G., *Teorija države i prava II*, Futura publikacije, Novi Sad, 2006.
- Dundić M., “Pojam pravne vrednosti”, *Arhiv za pravne i društvene nauke*, 3–4/1987.
- Живановић Т., *Основни љроблеми Кривичној и Грађанској процесног љрава (љосљуйка)*, Задужбина Драгослава Гођевца, Београд, 1941.
- Живановић Т., *Систем синтетиичке љравне филозофије*, Београд, 1951.
- Životić M., *Aksiologija*, Naprijed, Zagreb, 1986.
- Јеринг фон Р., *Циљ у љраву*, ЦИД, Подгорица, 1998.
- Jokić M., “Aksiologija kao filozofska disciplina”, arhiva.tacno.net/filozofija/aksiologija-ka0-filozofska-disciplina/.
- Кнежевић С., *Основна начела кривичној љроцесној љрава*, СКЦ, Ниш, 2012.
- Kotarbinjski T., *Traktat o dobrom delanju*, Nolit, Beograd, 1964.
- Лукић Р. Д., *Систем филозофије љрава*, Савремена администрација, Београд, 1992.
- Митровић Д. М., „Друштвене вредности права, правна начела и техничке вредности правног система“, *Начела и врљједности љравној сисљјема – норма и љракса* (међународни научни скуп, Правни факултет Универзитета у Источном Сарајеву, резимеи реферата, Пале, 2011).
- Nadaždin Defterdarević M., “Sadržaj i značaj vrijednosno-teleološkog aspekta prava”, *Zbornik radova Pravo i vrijednosti*, Pravni fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu, Istočno Sarajevo, 2019.

- Nidli N., *Zakoni zdravlja i izlječenja*, Eden, Sremska Kamenica, 2006.
- Nikolić D., *Pravo informacija: ka novoj grani prava*, Narodna tehnika Vojvodine, Novi Sad, 1990.
- Pađen I., "(I)racionalnost pravne znanosti: pristupi problemu", *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 2/1988.
- Panić V., *Aksiologika ili logička argumentacija vrednosti*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1999.
- Пихлер С., „Нека питања у вези са начелом легалитета у кривичном праву“, *Зборник Правној факултету у Новом Сагу*, 1–3/1989.
- Popadić M., *Latinskosrpski rečnik*, <https://milosavpopadic.wordpress.com>
- Radbruh R., *Filozofija prava*, Nolit, Beograd, 1980.
- Становчић В., *Моћ и легиџимност*, Службени гласник, Београд, 2006.
- Stojanović Z., *Granice, mogućnosti i legitimnost krivičnopravne zaštite*, Savremena administracija, Beograd, 1987.
- Спаић Б. (прир.), *Право и правда. Хрестоматија*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2014.
- Франк С., „Развијање науке о нормативним обиљежјима кривичних дјела“, *Архив за правне и друштвене науке*, 4/1934.

Snežana Brkić, PhD*

ON THE AXIOLOGICAL DIMENSION OF LAW

Summary

This paper focuses on some general theoretical and philosophical-legal considerations on the axiological dimension of law. Law as a regulator of social relations is not a value-neutral category. Certain social values permeate into law by being linked to its further, overarching goals, which are of a non-legal nature. All factors participating in the process of creation, application, and scholarly treatment of law should take into account the axiological dimension of law. Legal principles represent the most suitable mechanism through which the world of values permeates into the world of law. Their ratio lies precisely in shaping legal norms according to deeper and more enduring values. Therefore, legal principles bear the civilizational mission of law. All legal values can be classified into two groups: material and technical legal values. Material legal values are generated from the catalog of general social values, and their mission is to imbue legal entities with appropriate meaning and purpose. Technical legal values are produced solely by law, aiming to ensure the internal meaningfulness of the legal system and its capacity for efficient application.

Keywords: law, legal values, legal principles, axiology of law.

* Full professor, Faculty of Law, University of Novi Sad, S.Brkić@pf.uns.ac.rs.